

POLITINĖ KOMUNIKACIJA: BENJAMINO CONSTANTO ATVEJIS

Dalia Eidukienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūrybinių industrijų fakultetas,
Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva
El. paštas politologija@vgtu.lt

Straipsnyje nagrinėjamos Benjamino Constanto (pranc. *Constant de Rebecque Henri Benjamin*, 1767–1830), šveicarų kilmės prancūzų mąstytojo, laikomo ne tik XIX a. prancūzų, bet ir Europos liberalizmo kūrėju, idėjos apie individą, jo laisvę ir santykį su visuomene. Jo kūrybą būtų galima pavadinti conceptualiu sukilimu prieš ankstyvųjų liberalų doktriną, kuri remiasi visuomenės sutarties idėja, tapatinančią valdžią ir laisvę. Constanto nuomone, Didžioji Prancūzijos revoliucija įrodė tokio politinio mąstymo ribotumą ir pavojingumą pagrindinei liberalizmo sąvokai – laisvei, akivaizdžiai pademonstruodama, kad atstovavimo principai bei valdžių padalijimas gali virsti despotizmu ir tauta dėl saujelės išsišokėlių gali netekti suvereniteto.

Constantas, kūrybiškai perskaitęs antikinės visuomenės raidos ženklus ir atskleidęs kai kuriuos laisvės mitus, gebėjo ne tik išlaisvinti ikirevoliucinę liberalią mintį nuo antikinio tipo politiniam mąstymui būdingų elementų, bet ir surformuoti pamokomas išvadas ateičiai. Šitai jis peržengė XVIII a. protoliberalios minties ribas ir prisidėjo prie liberalizmo, kaip modernios politinės teorijos, kūrimo.

Reikšminiai žodžiai: individo laisvė, politinė laisvė, tautos suverenitetas, liberalizmas, visuomenės sutartis, politinės valdžios ribojimas.

doi:10.3846/cpc.2012.02

Įvadas

Constantas įrodinėja, kad yra reiškinų, galimų vienoje epochoje ir visiškai neįmanomų kitoje. Čia kalbama apie bet kurio laikotarpio politines idėjas, turinčias pasaulėžiūros pradą ir veikiančias tam tikros visuomenės laike ir erdvėje. Constantas sutelkia dėmesį į pagrindinę tuometinės epochos idėją, t. y. individo laisvę, tapusią pagrindine dvasine ir vertybine laikotarpio paradigma. Aptikęs savitą savo epochos politinių akcentų poslinkį nuo istorijos raidos nubrėžtos kreivės, dėl ko jis visų pirma kaltina visuomenės sutarties teorijos kūrėją Rousseau (pranc. Jean-Jacques Rousseau, 1712–1778) ir jo sekėjus, kad šie tapatina suverenitetą ir individo teises, Constantas visai kitaip

įsivaizduoja socialinės vienybės užtikrinimo instrumentarijų ir pirminį visuomenės pagrindą sieja su aktuali visuomenės funkcionavimu. Jo nuomone, perspektyviniai visuomenės sutarties kūrėjų horizontai neturi istorinių parametų, o racionalūs visuomeninės organizacijos principai egzistuoja kaip abstrakcija, amžina duotybė. Čia slypi laikinas antikinės politinės vizijos ir naujo visuomeninės tvarkos supratimo kompromisas. Constanto teigimu, tuometinėje politinėje praktikoje šis kompromisas virsta antagonizmu. Šitai yra todėl, kad politinis mąstymas visuomenės sutarties pagrindu remiasi žmonių istorijos pradžios idėja, būdinga antikinio tipo politiniam filosofiniam diskursui. Taigi

Rousseau „perkelia visuomenės valdžios ir kolektyvinio suvereniteto sąvokas, priklausančias kitoms epochoms, į mūsų dienų terpę“ (Konstan 2000: 4, 29), nesuvokdamas, kad tikrovę reikia nagrinėti istoriniame kontekste.

Savo tyrinėjimų strategiją Constantas grindžia metodu, kurį Petersas (John Durham Peters) vadina „konstruktyvizmu“ (Peters 2004: 9). Jis siekia perskaityti antikinės epochos sukurtą „komunikacinį politinės kultūros kodą“ (Fiske 1998: 36) ir išlaisvinti ikirevoliucinę liberalią mintį nuo antikinio tipo politiniam mąstymui būdingų elementų. Constantui akivaizdu, kad nėra universalių komunikacinių ženklų ir kodų, nes jie glaudžiai susiję su savo meto kultūra, vystosi ir kinta joje pagal konkrečios visuomenės ar kultūros poreikius. Taigi Constantas veikia kaip aktyvus ir kūrybingas kodų skaitytojas, komunikacinės informacijos interpretatorius. Savo teorija jis teigia, kad kiekviena nauja epocha kuria naują, tik jai būdingą komunikacinį dirbinį, kad negali būti aklo kartų politinio komunikavimo pranešimo perėmimo. Kodų perskaitymas – tai kūrybiškas antikinio ir savo meto ženklų perpratimas. Tai ne tik perteikiamos informacijos suvokimas, bet ir gebėjimas ją pritaikyti savo gyvenamajam laikotarpiui arba atmesti. Constantas mechaniškai nederina skirtingų epochų valdžios modelių, vidinės ir išorinės jų veiklos dinamikos, nieiško vienalaikiškumo, kuris „reiškiasi ne tik erdvėje, bet ir laike“, o siekia pažinti dabartį „per sąsają su praeities momentu, su kuriuo turi slauto bendrumo“. Constantas suvokia, kad „praeitis gyvuoja dabartyje atrankos būdu. Istorija skleidžiasi ne tiesės, o įvairių konsteliacijų pavidalu“ (Peters 2004: 9). Vadinas, ir konkretūs politikos aspektai susidėlioja skirtinga konfiguracija. Svarbiausia, kad keičiasi politikos principų ir net juos formuojančių pasaulėžiūros dalykų kokybė, svarba ir net eilės tvarka. Tad tyrinėti politinę komunikaciją, įvairias jos raiškos formas ir padarinius yra sudėtinga, nes šie dalykai peržengia griežtas visuotinai pripažintų politinių ir filosofinių teorijų ribas ir šitaip aktualina vykstančių politinių transformacijų suvokimo svarbą.

Constantui visiškai netrukdo seni stereotipai. Jis siekia suvokti pasaulį pagal vertybes ir normas, egzistuojančias to meto kultūroje. Constantas formuoja savo gyvenamojo laikotarpio stereotipą „ne tik objektyvios realybės atspindėjimo kontekste, bet ir komunikacijos procese“ (Pruskus 2010: 31) ir šitaip suteikia šiam fenomenai tikrovės bruožų.

Individo laisvė

Kaip jau minėta, Constanto tyrinėjimo centre – individas, jo laisvė ir santykis su visuomene. Individas yra svarbus visuomenei, kaip ir visuomenė yra svarbi individui. Individas, jo dvasinis tobulėjimas turi būti pagrindinis visuomenės ir valstybės rūpestis ir užtikrinti laisvę bei nepriklausomybę, be kurių yra neįmanomas individo, kartu ir visuomenės bei valstybės tobulėjimas. Individas pirmiausia yra generatorius idėjų, kurios formuoja visuomenės dvasią, socialinius ir politinius institutus. Kadangi idėjas gali kurti tik laisvas žmogus, visuomenė privalo garantuoti visokeriopą jo laisvę: religinę, filosofinę, kūrybinę, verslo, politinę. Be to, individo laisvė yra svarbiausias žmogaus poreikis, „be jos žmonės nežino nei taikos, nei savigarbos, nei laimės“. Iš čia išplaukia, kad laisvė turi būti optimaliai teisingos ir tvirtos visuomeninės tvarkos pagrindas, ir Constantas nemato priežasčių, dėl kurių būtų pateisinamas valstybės valdžios kišimasis į privačių interesų sritį. Individo laisvę jis supranta „kaip individo pergalę prieš valdžią, trokštančią valdyti prievarta, ir mases, siekiančias daugumos vardu pajungti sau mažumą“ (Konstan 2000: II, 4, 29). Jis nurodė pagrindinę Rousseau klaidą, kad šis, sutelkęs visą dėmesį į politinę laisvę, ignoravo individo laisvę, paaukodamas ją visuotinei valiai, t. y. kolektyvui. Pirmumas turi būti teikiamas individui ir jo laisvei, o tautos suverenitetas neturi būti ribojamas individo teisių ir laisvių naudai, nes neribota aukščiausia valdžia, nesvarbu, kam ji priklauso, yra despotizmas.

Constantas kritikuoja pagrindinį Didžiosios Prancūzijos revoliucijos ideologą Rousseau

ir jo sekėjus, kurie laisvę supranta siaurai, vienpusiškai, t. y. tapatina ją su valdžia. Jie prisirišę prie senų idealų, tačiau šie negali būti primetami Naujųjų laikų žmogui. Laisvė, kuria galėjo tenkintis senovės graikas, jam visiškai netinka. Antikoje buvo nežinomi individualūs tikslai ir tenkintasi laisve, kuri reiškėsi politinėmis teisėmis, t. y. teise dalyvauti valstybės valdyme. Naujoms tautoms, atvirksčiai, svarbiausias poreikis yra individo laisvė, o politinė laisvė yra individo laisvės garantija, tačiau jos pakeisti ji negali. Pagal Constantą, reikia skirti antikos ir Naujųjų laikų žmonių laisvę. Ji vienodai svarbi, tačiau iš esmės skiriasi. To skirtumo nematymas yra visų Prancūzijos revoliucijos laikotarpio nelaimių priežastis.

Constantas primena, kad antikos tautos laisvę suprato kaip politinę laisvę, kuri susideda iš kai kurių aukščiausios valdžios funkcijų tiesioginio ir kolektyvinio atlikimo: dalyvavimo priimant įstatymus, vykdant teisingumą, renkant pareigūnus, sprendžiant karo ir taikos klausimus, tikrinant magistratų išlaidas, aktus ir kt. Tačiau „individas, beveik suverenų visuomenės reikaluose, liko vergas privačiame gyvenime“ (Konstan 2010: 8). Valdžia kišosi net į pačius banaliausius privačius reikalus, nes įstatymai buvo viršesni už papročius, o kadangi jie apėmė viską, tai nebuvo nieko, kas nebūtų reguliuojama įstatymų. Individas, pajungtas kolektyviniams politiniams organizmams, galėjo lengvai netekti padėties, turto, vertingumo, būti prakeiktas arba nužudytas bendrijos, kurios narys jis buvo.

Pasak Constanto, „žmonės antikos laikais neturėjo jokio supratimo apie individualias teises. Jie buvo tarsi mašinos, kurių eiga nukreipiama įstatymais <...>, žmogus buvo tarsi ištirpęs tautoje, pilietis – mieste-polyje“ (Konstan 2010: 8). Tad senovės graikų ir romėnų visuomenė nežinojo individualios laisvės ir tenkinosi tik politine laisve, tapatindami ją su tiesioginiu dalyvavimu valstybės valdyme. Tokia padėtis XIX a. žmogui yra nepriimtina. Constanto nuomone, individo laisvė yra jo „pirmučiausias šiuolaikinis poreikis“ (Konstan 2010: 18). Pagrindinė tokios transformacijos priežastis yra ta, kad valstybės tapo didelės ir vieno piliečio balsas nebeturi

lemiamos reikšmės. Be to, vergovės panaikinimas atėmė iš laisvųjų piliečių laisvalaikį ir politiniams reikalams liko mažiau laiko. Pagaliau karingą senųjų tautų dvasią pakeitė komercinė dvasia. Šiuolaikinės tautos, užsiėmusios verslu, prekyba ir darbu, neturi galimybės užsiimti dar ir valstybės valdymo klausimais. Jos labai liguistai reaguoja į bet kokį valstybės kišimąsi į piliečių asmeninius reikalus. Be to, šiuolaikinis privačiame gyvenime laisvas individas „suverenų politikoje tik išoriškai net pačiose laisviausiose valstybėse“ (Konstan 2010: 9). Reikalauti iš jo pagal senųjų tautų tradiciją paaukoti individo laisvę dėl politinės laisvės, pasak Constanto, būtų pats tikriausias būdas priversti tautas atsisakyti individo laisvės ir, jei šitai pavyktų, iš jų netrukus būtų pagrobta ir politinė laisvė. Tad „individo laisvė yra šiuolaikinių tautų tikroji laisvė <...>, politinė laisvė yra tik jos garantas“ (Konstan 2010: 25). Constantas kalba apie grėsmes šiam garantui, kurių gali kilti, kai žmonės, susirūpinę tik savo asmenine laisve ir privačiais interesais, gali lengvai atsisakyti teisės dalyvauti įgyvendinant politinę valdžią. Šį pavojingą politinės laisvės atsisakymą Constantas prilygina bepročio ketinimui pastatyti ant smėlio namą be pamatų vien todėl, kad jis ruošiasi gyventi tik antrame aukšte.

Padėtį aštrina ir tai, kad pati valdžia nepraleidžia progos tuo pasinaudoti. Užuoat savo veiksmus apribojusi siekiu būti teisinga, ji skuba padėti savo pavaldiniams atsikratyti bet kokių rūpesčių, išskyrus mokesčių mokėjimą, ir aiškina, kad padeda siekti svarbiausio tikslo – laimės. Tačiau laimė negali būti vienintelis žmonių giminės tikslas. „Šiuo atveju mūsų veikla atrodytų labai ribota ir mūsų paskirtis – pernelyg menka <...>, likimas mus šaukia tobulėti ir ugdyti gebėjimus“, o „politinė laisvė yra pati galingiausia, pati ryžtingiausia žmonių tobulėjimo priemonė, duota mums dangaus. Politinė laisvė iškelia piliečių tyrinėjimui ir svarstymui jų pačius slapčiausius interesus, lavina protą, taurina mintis, nustato savitą visų žmonių intelektualinę lygybę, sudarančią tautos galybę. Tauta tampa pranašesnė, atsiradus pirmam institutui, darančiam galimą nuolatinių politinės laisvės įgyvendinimą“ (Konstan

2010: 31). Taigi šiuolaikinės tautos privalo išmokti derinti individo ir politinę laisvę. Constanto nuomone, šito išmokyti piliečius turi visuomenės institutai, praktiškai rengdami juos aukštomis funkcijoms atlikti, tuo pat metu įskiepydami jiems norą ir suteikdami galimybių šito imtis. „Jie tuo labiau pasiekia savo tikslų, kuo daugiau piliečių pakyla iki dorinio savęs vertinimo suvokimo aukštumų.“ (Konstan 2010: 32) Šie institutai turi veikti, gerbdami piliečių teises, saugodami jų laisves, nesikišdami į jų veiklą. Jie privalo daryti įtaką visuomenei dėl jos gerovės, kad paragintų piliečius pagelbėti ryžtingumu ir balsavimu, įgyvendinant valdžią.

Tautos suvereniteto aporija

Constantas dvejopai vertina Rousseau tautos suvereniteto idėją. Viena vertus, jis pripažįsta visuotinės valdžios viršenybę prieš bet kurią konkrečią valią ir teigia, kad „šį principą sunku nugincyti“ (Konstan 2000: 1, 1, 26–27). Kita vertus, „abstraktus tautos suvereniteto pripažinimas jokiū būdu nepagausina individualių laisvių; ir jeigu šis principas nepagrįstai išplečiamas, laisvė gali būti prarasta jį paminant arba net laikantis jo“ (Konstan 2000: 1, 2, 27).

Constantas kritikuoja asociaciją, sukurtą pagal Rousseau postuluojamą visuomenės sutartį, pagal kurią žmonės atsisako savo teisių bendrijos labui ir „kur bendra jėga gina ir apsaugo kiekvieną asociacijos narį ir jo turtą, kur kiekvienas, susijungdamas su visais, paklūsta tik pačiam sau ir lieka laisvas, kaip ir anksčiau“ (Russo 1998: 38–39). Constantui atrodo, kad Rousseau visuomenės sutarties atveju kyla pavojus palikti žmogų be svarbiausių jo savisaugos priemonių – asmeninės jėgos ir laisvės. Jis abejoja, kad dėl sutarties atsiradęs abstraktus „politinis organizmas“ gebės kompensuoti asociacijos nariams prarastas teises ir suteikti daugiau jėgų apsaugoti tai, ką jie turi. Constantas abejoja Rousseau teiginiu, „kad suverenas <...> negali padaryti nieko blogo nei savo narių visumai, nei kuriam nors jos nariui, <...> kad kiekvienas bendrijos narys ne tik įgyja tapačias teises, bet

ir gauna ekvivalentą to, ką prarado“. Tačiau Rousseau pamiršta, kad suverenas yra asociacijos narių visuma. Todėl jis pats savarankiškai negali panaudoti savo galios praktinei valdžios organizacijai ir yra priverstas perduoti ją tiems, kurie veikia visų vardu. Kaip tik tie keli ir naudojami išimtinė teise, paaukota visų kitų. Tad kalbėti apie lygias visų asociacijos narių sąlygas nebeverta, nes „ne visi jie gauna ekvivalentą to, kas prarasta, ir jų aukos išdava yra arba gali būti sustiprėjimas jėgos, kuri paima iš jų viską, ką jie turi“ (Konstan 2000: 1, 8, 29–30).

„Jokia valdžia žemėje nėra beribė“

Constantas nesutinka su Rousseau idėja, kad siekiant sustiprinti valdžios legitimumą reikia maksimaliai išplėsti visuotinės valios ribas. Jis mano, kad šiuo atveju bus labai ribojama individuali valia, nes yra žmonių egzistencijos sričių, kur jų valia yra visiškai individuali bei nepriklausoma ir teisėtai lieka už socialinės kompetencijos ribų. Constanto nuomone, „suverenitetas egzistuoja tik ribotai ir santykiškai. Ten, kur prasideda nepriklausomybė ir individuali egzistencija, suvereniteto jurisdikcija baigiasi. Visuomenė, peržengusi šią ribą, yra kalta, kaip ir despotas, veikiantis vien baudžiančiu kardū“. Tad visuomenė, Constanto supratimu, negali viršyti savo įgaliojimų, ir svarbu suvokti, kad „daugumos pritarimo visiškai nepakanka jos veiksmams bet kuriuo atveju legitimuoti“ (Konstan 2000: 1, 7, 28–29). Deja, Rousseau nesugebėjo įvertinti šios tiesos ir ši klaida, Constanto nuomone, pavertė jo „visuomenės sutartį“, kuria taip dažnai remiasi laisvės šalininkai, pačiu didžiausiu visų rūšių despotizmo pagalbininku.

Constantas kritikuoja Rousseau suvereniteto koncepciją, nesutikdamas su tautos suvereniteto visagalybės būtinumo teze. Jisai ją laiko milžiniška klaida, kuri praktikoje reiškia štai ką – „vardan tautos suvereniteto ir tautos laisvės pajungti piliečius ir paversti juos vergais“ (Konstan 2010: 7). Constantas neribotą liaudies valdžią manė esant ne mažiau pavojingą negu absoliutaus monarcho suverenitetas. Jakobinų diktatūra ir teroras akivaizdžiai tai parodė.

Tauta – suverenas vienu atžvilgiu, o pavaldinys – kitu, tačiau praktikoje abu santykiai persipina. Valdžiai labai lengva spausti liaudį kaip pavaldinį, siekiant priversti ją, kaip suvereną, pademonstruoti savo pačios jai padiktuotą valią. Tačiau, pagal Constantą, kol suverenitetas neapribotas, nėra kaip suteikti individams galimybės apsiginti nuo valdžios kėsಿನimosi į jų politinę laisvę: „Tuščiai mėginsite pajungti valdinius bendrai valiai. Juk jie ir diktuoja šią valią, ir visos atsargumo priemonės tampa iliuzinės“ (Konstan 2000: 32). Jokia politinė organizacija Žemėje negeba panaikinti šio pavojaus. Tuščias dalykas ir valdžių padalijimas: „Jeigu bendra valdžių suma neribota, joms telieka sudaryti koaliciją ir despotizmas bus neįveikiamas“. Constanto nuomone, svarbu suvokti „svarbiausią tiesą, amžiną principą“, kad „jokia valdžia Žemėje nėra beribė“ (Konstan 2000: 33). Ją „privalo riboti teisingumas ir individo teisės“ (Konstan 2000: 35), nepriklausomos nuo jokios socialinės ar politinės valdžios, ir bet kuri valdžia, pažeidžianti šias teises, tampa neteisėta.

Constantas naujai kelia valstybės valdymo formos klausimą. Jis smerkia bet kurią valstybės valdymo formą, kur egzistuoja „pernelyg didelis valdžios laipsnis“ ir nėra individo laisvės garantijų. Tokios garantijos, pasak Constanto, yra visuomenės nuomonė, taip pat valdžių padalijimas ir pusiausvyra. Individo ir politinės laisvės reikalavimus labiausiai atitinka respublika ir konstitucinė monarchija, kur virš pripažintos valdžių triados (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės) yra dar ir „neutrali monarcho valdžia“ (Konstan 2000: 38), kuri pagal galiojančią konstituciją ir įstatymus užtikrina bendrą kitų trijų valdžių veiklą, pašalindama trintį tarp jų, spręsdama galimus prieštaravimus ir net konfliktus.

Išvados

1. Constantas nėra naujų liberalizmo principų skelbėjas, jam svarbiau atrodė išsiaiškinti jau esamas elementarias istorijos patikrintas visuomenės jėgų sąveikos sąlygas. Jis gebėjo

susumuoti ankstesnės raidos rezultatus ir padaryti pamokomas išvadas ateičiai. Constanto idėjos paliko ryškų pėdsaką paskesnėje prancūzų liberalizmo raidoje, lėmė jo modernumą, kartu ir dvilypumą, nepastovumą ir jautrumą konservatizmui. Būtent todėl Constantas tyrėjų yra laikomas kontinentinės Europos liberalizmo doktrinų autoriumi.

2. Constanto teorija liudija autoriaus gebėjimą pasinaudoti skirtingų žmonių kartų politinė komunikacija ir, ja remiantis, aptikti ne tik individo laisvės ir tautos suvereniteto antinomiją, bet ir išryškinti ankstyvųjų liberalų nesuvaldomas visuomenės pertvarkos intencijas ir metodus.

Literatūra

Fiske, J. 1998. *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vilnius: Baltos lankos.

Konstan, B. 2000. Principy politiki, prigodnye dlia vsiakogo pravleniia, in *Frantsuzskij klassicheskiy liberalizm*: sbornik. Moskva: ROSSPEN (Konstan, B. 2000. Принципы политики, пригодные для всякого правления, в кн.: *Французский классический либерализм*: сборник. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН)).

Konstan, B. 2010. *O svobode u drevnikh v sravnenii so svobodoj sovremennykh liudej*. Moskva: Direkt-Media (Konstan, B. 2010. *O svobode u drevnikh v sravnenii so svobodой современных людей*. Москва: Директ-Медиа).

Peters, J. D. 2004. *Kalbėjimas vėjams. Komunikacijos idėjos istorija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Pruskus, V. 2010. Stereotipai ir jų devizualizacija tarptautinėje komunikacijoje, *Filosofija. Sociologija* 21(1): 30–37.

Russo, Zh. Zh. 1998. *Ob obshchestvennom dogovore, ili Principy politicheskogo prava*. Moskva: KANON-Press, Kuchkovo pole (Руссо, Ж. Ж. 1998. *Об общественном договоре, или Принципы политического права*. Москва: КАНОН-пресс, Кучково поле).

BENJAMIN CONSTANT: THE ANTINOMIES OF LIBERTY AND POPULAR SOVEREIGNTY

Dalia Eidukienė

This article deals with the ideas of Benjamin Constant (French: *Henri Benjamin Constant de Rebecque*, 1767-1830) about the individual, his liberty and his relationship to society. Constant was a Swiss-born French thinker who is considered to be the creator of the 19th-century liberalism in both France and Europe. His works can be called a conceptual rebellion against the liberal doctrine which was based on the idea of the social contract and which mistook authority for liberty. In Constant's opinion, by clearly demonstrating that the principles of representation and separation of powers may turn into despotism and the nation may lose its sovereignty because of a few extremists, the great French Revolution proved the limitations of such political thought and its threat to liberty, i.e. the central concept of liberalism. By employing the historical comparative method, Constant attempted to liberate pre-revolutionary liberal thought from the elements typical of ancient political thinking and argued that reality must be analysed in its historical context because certain phenomena are possible in one era and are totally impossible in another (Constant 1980: 113). Constant did not proclaim new principles of liberalism; instead, he thought it was more important to understand the elementary conditions of social interaction that already exist and have been tested throughout history. He succeeded in summing up the results of earlier developments and drawing conclusions from them that were useful for the future. In this way, Constant overcame the limitations of the 18th-century proto-liberal thought and contributed to the creation of the modern political theory of liberalism.

Keywords: individual freedom, political freedom, national sovereignty, liberalism, social contract, limitation of political power, political communication.

Įteikta 2012-01-30; priimta 2012-02-13